



EEN THEOLOGIE VAN CREATIE

Kunst + Geloof

MAKOTO FUJIMURA

Met een voorwoord van Tom Wright

MAKOTO
FUJIMURA

Kunst
+
Geloof

EEN THEOLOGIE VAN CREATIE

Met een voorwoord
van Tom Wright

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

Vertaling: Leontine Elbers-Savert

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl

Illustratie omslag: *Walking on Water – Glacier*, detail. Verpulverd azuriet en malachiet op gepolijst canvas, 84 x 144 inch (213.3 x 365.8 cm). Copyright © 2020 Makoto Fujimura

Lay-out binnenwerk: Gewoon Geertje / gewoongeertje.nl

Bijbelteksten zijn, tenzij anders aangegeven, geciteerd uit de Nieuwe Bijbelvertaling 2021, © 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap.

ISBN 978 90 435 4058 2

ISBN 978 90 435 4059 9 (e-book)

NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

Oorspronkelijk uitgegeven door Yale University Press, Londen, UK, onder de titel *Art and Faith*.

Engelstalige uitgave © 2020 Makoto Fujimura

Nederlandse uitgave © 2024 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

INHOUD

Voorwoord <i>door Tom Wright</i>	7
1. De gewijde kunst van het scheppen	15
2. De goddelijke aard van de creativiteit	32
3. Schoonheid, barmhartigheid en de Nieuwe Schepping	44
4. Kintsugi	58
5. Zorgen en liefhebben, het werk van het maken	80
6. De toekomst zien met de ogen van het hart	96
7. Verbeeldingskracht en geloof	110
8. De reis naar het nieuwe via Christus' tranen	126
9. Christus' tranen in de rivier van de cultuur	145
10. De Lazaruscultuur	160
Register	181

VOORWOORD

Makoto Fujimura is een van die zeldzame kunstenaars die kan uitleggen wat hij doet, waarom hij het doet en hoe zijn roeping past binnen zijn wereldbeeld. Het feit dat zijn wereldbeeld expliciet en tot in de finesses christelijk is, maakt hem eens zo zeldzaam. Zoals hij opmerkt in dit nieuwe, verfrissende boek, is de trend in de westerse kunstwereld om alle vormen van geloof, en vooral geloof in Jezus als Heer, te negeren of te minachten. Ik weet niet of dit hardnekkige vooroordeel ontstaan is doordat jonge kunstenaars zich verzetten tegen de vroegere, machtige tradities van de christelijke schilderkunst, of een gevolg is van de oppervlakkige en banale vormen van het christendom waarmee veel mensen zich in onze tijd geconfronteerd zien. Mako's geloof is echter allesbehalve oppervlakkig of banaal. Net als de verbazingwekkend delicate en complexe materialen waarmee hij tijdens het schilderen zulke verbluffende resultaten boekt, is zijn geloofstoewijding gevormd en gesmeed in goede en kwade tijden, en komt ze tevoorschijn met de gloed en de gelaagde textuur die we in de schilderijen zelf zien. Aangezien Mako mij bij gelegenheid vereert met verwijzingen naar mijn werk, wil ik graag onthullen dat ik zijn werk al een aantal jaren bewonder en ook met hem bevriend geraakt ben. Onder mijn meest dierbare bezittingen bevinden zich twee originele Fujimura's. Het doet me daarom genoeg om een kort woord te schrijven, niet zozeer om dit boek aan te bevelen – dat kan het prima zelf – maar om het te huldigen.

Zoals de lezer zal ontdekken is het boek op zich al een kunstwerk. Net als Mako's schilderijen worden de vele betekenislagen zorgvuldig gestapeld en de aparte onderdelen vervaardigd uit materialen die

met geduldig vakmanschap zijn toebereid. We hebben hier te maken met een opmerkelijke collage van bijbelse exegese en interpretatie, dialoog met kunstenaars en dichters, reflectie op de verschrikkingen van de moderne wereld, mijmeringen over het Heilige Land, diepe, zichtbare wortels in de Japanse kunsttradities en het gevoel van een persoonlijke reis in nederigheid en hoop, waarbij verdriet en aanbidding nooit ver uit elkaar liggen. In een boek volgen die lagen elkaar noodzakelijkerwijs een voor een op; maar we realiseren ons al snel dat elke stap in de uiteenzetting de volgende voorziet van kleur en levendigheid, dat we *door* de hele collage heen de grote thema's zien opduiken: de oorsprong en de betekenis van alle creativiteit in God de Maker zelf; de Nieuwe Schepping die al begonnen is in Jezus en zijn opstanding; de manier waarop specifieke oude Japanse technieken Mako in staat stellen om door middel van verbluffende visuele effecten zijn diepe geloof in de Jezus die zijn volk door pijn en lijden heen de beloofde nieuwe wereld binnenleidt tot uitdrukking te brengen. Het uiteindelijke beeld vormt een opmerkelijke – zelf ook weer gelaagde – expositie van de scène in Johannes 11 en 12, waar Jezus huilt bij het graf van Lazarus en de zussen Maria en Marta in een levendige dialoog betreft, voordat Maria haar unieke, kostbare zalfolie over Jezus uitgiet.

Dit alles leidt, zoals de ondertitel suggereert, tot een 'theologie van creatie': het vervolg op Mako's eerdere werk over cultuurzorg (*culture care*), zijn radicale alternatief voor de vernietigende en zinloze 'cultuuroorlogen' waarin zoveel christenen de laatste decennia verwickeld zijn geraakt. Als onderbouwing van dat eerdere werk slaat Mako hier nieuwe wegen in. Ze danken hun bestaan, zowel qua vorm als inhoud, aan de realiteit van Jezus' opstanding – de gebeurtenis die zoveel meer is dan een op zichzelf staand 'wonder' en vooral het begin is van de langverwachte Nieuwe Schepping waarin al Jezus' volgelingen geroepen zijn te delen. Op dit punt probeer ik in mijn eigen werk (vanuit het afgunstige perspectief van een wetenschapper die ziet dat wat de kunstenaar doet uiteindelijk veel belangrijker is) te wijzen naar precies datgene wat Mako doet. Als wij geloven dat God Jezus uit de dood heeft opgewekt, en dat (zoals het Nieuwe Testament

benadrukt) dit geleid heeft tot de onverwachte introductie van een Nieuwe Schepping, van het 'koninkrijk van God' op aarde zoals in de hemel, dan maakt onze huidige roeping werkelijk deel uit van die Nieuwe Schepping, en brengt ze snippertjes en flikkeringen van die Nieuwe Schepping voort te midden van de nog steeds duistere en treurende wereld. In dat opzicht lijken wij op de spionnen die door Mozes het land Kanaän in gestuurd werden en vers fruit uit het beloofde land meebrachten naar het volk dat nog steeds in de woestijn verbleef. Dat is wat kunstenaars als Mako doen: soms gevaarlijke verkenningstochten maken, Gods toekomst in, en terugkeren om een vaak ongelovige wereld – en helaas een vaak achterdochtige kerk – te tonen hoe de toekomst er uitziet.

Een van de redenen voor die achterdocht is de manier waarop dat tonen in zijn werk gaat. In bepaalde delen van de westerse kerk bestaat zoveel verontrusting over rationele aanvallen op het geloof dat men pogingen ondernomen heeft om het geloof te bewijzen met rationalistische tegenargumenten. De weg vooruit, benadrukt Mako, is echter niet in de eerste plaats intellectueel, hoewel op elke pagina van zijn boek duidelijk wordt dat deze specifieke kunstenaar de filosofen en theologen met gemak kan evenaren. 'God de Kunstenaar communiceert met ons,' benadrukt hij, 'voordat God de Leraar dat doet' – een van de vele treffende uitspraken die door de gelaagde expositie heen fonkelen en schitteren. Op dit punt heb ik het gevoel dat hij zijn krachten bundelt met de Schotse denker Iain McGilchrist, die in zijn inmiddels beroemde boek *The Master and his Emissary* uitlegt hoe de westerse cultuur steeds meer gedomineerd wordt door het rationalisme van de linker hersenhelft, terwijl onze hersenen feitelijk zo ontworpen zijn dat ze het beste werken wanneer de rechter hersenhelft (de 'Meester') de leiding neemt en de linker hersenhelft (de 'Gezant') de details uitwerkt. Met andere woorden, menselijke heelheid (en voor een christen de weg naar dat heil zoals het evangelie dat aanbiedt) vind je niet door het samenbrengen van gedetailleerde feiten en argumenten – die komen wel als het moment daar is – maar door de verbeeldingsvolle sprong om een glimp op te vangen van de grotere wereld die in het evangelie

wordt onthuld. Mako biedt zo een uitdaging voor de al te rationalistische reducties van zowel het scepticisme als sommige vormen van christelijk taalgebruik en christelijke apologetiek. Hij is ook niet het soort romanticus dat veronderstelt dat kunstenaars automatisch inkijk hebben in de gedachten van God, of dat de menselijke verbeelding het altijd bij het rechte eind heeft. ‘Verbeelding,’ schrijft hij aan het begin van dit boek, ‘geeft ons de vleugels om te scheppen, maar alleen door Christus’ tranen en de uitnodiging voor Gods feestmaal kunnen we deel uitmaken van de Nieuwe Schepping.’ Hij waarschuwt dan ook niet alleen tegen de ongedisciplineerde fantasie van een soort terloopse ‘wat-er-ook-komt’-kunst of theologie, maar ook tegen die soorten christendom waarnaar hij verwijst met de term ‘loodgieterstheologie’: theorieën over Gods handelen in Christus die geen hoger doel dienen dan het herstellen van kapotte leidingen, in plaats van de vraag te stellen waar die leidingen eigenlijk voor dienen. We zijn niet verlost, benadrukt hij (om twijfels te vermijden legt hij sterk de nadruk op een goed ontwikkelde theologie van verlossing), om aan de wereld te kunnen ontsnappen en naar ‘de hemel’ te gaan, maar om zowel in deze als in de komende eeuw ‘hulpkunstenaars’ te zijn, in de leer bij de enige ware Kunstenaar, God zelf. Nuttigheidsdenken – dat zich uitstrekt naar ‘succes’ in puur menselijke termen, in de kunstwereld, in de cultuur en in het kerkelijk leven – dient vermeden te worden. Wat telt is schoonheid. Schoonheid en barmhartigheid zijn ‘de twee wegen die toegang geven tot het gewijde werk van het maken binnen de Nieuwe Schepping’.

Mako heeft hier tot mijn grote genoegen een thema overgenomen en aangepast dat ik zelf heb toegelicht. Ik spreek meestal over ‘schoonheid en gerechtigheid’: een eerbetoon aan de stralende glorie van Gods wereld en een hartstochtelijk verlangen naar het uiteindelijke herstel van de wereld. Ik heb betoogd dat alleen wanneer de kerk zich zichtbaar met deze twee zaken bezighoudt, onze boodschap over Jezus – dat Hij gekomen is om ons te redden van de ellendige chaos en het onrecht van zonde en dood – de relevantie zal hebben die ze moet hebben. Mako heeft dit opgepikt en heeft mijn ‘gerechtigheid’ geschraagd met ‘barmhartigheid’. In tegenstelling tot

hen die gerechtigheid en barmhartigheid mogelijk als antithetisch zien, weet hij dat Gods verlangen om de wereld recht te zetten ('gerechtigheid') in feite een cruciaal aspect is van een nog fundamenteelere eigenschap, namelijk goddelijke barmhartigheid.

Dit is het punt waarop we kennismaken met de oude Japanse *Kintsugi*-traditie, de kunst waarbij gebroken porselein – in het bijzonder onderdelen van theeserviezen – door het gouden materiaal waarmee het gerepareerd wordt, gemaakt wordt tot iets wat nog mooier is dan het was. (Als Mako over goud schrijft, ervaren we zowel de grondigheid van de zorgvuldige ambachtsman als van de opmerkelijke Schriftlezer. 'Zelfs in Eden,' schrijft hij, 'was het goud verborgen. We moeten aan de slag.')

Dit krachtige beeld krijgt vervolgens een bredere toepassing: op het menselijke leven, op het leven van de hele wereld. Van kapotte theekopjes naar kapotte levens en kapotte samenlevingen – herstellen maakt onderdeel uit van het maken, en maken weerspiegelt en belichaamt Gods verlossingsdoel. Mako heeft in zijn eigen leven pijn en lijden ervaren. Bovendien was hij getuige van de verschrikkingen van 9/11. (Hij bevond zich in een metro die achteruit moest rijden van de plek van de ramp vandaan, en bovendien moesten hij en zijn gezin in de nasleep van de gruweldaad hun huis in de buurt van Ground Zero verlaten.) Ook herinnert hij zich de pijn van zijn grootvader die er in 1945 opuit gestuurd werd om de ruïnes van Hiroshima te inspecteren. Wat we voelen in wat Mako schrijft, herkennen we in zijn schilderijen: als deze kunstenaar ons vertelt dat schoonheid uit as kan verrijzen en dat ook doet, weet hij waar hij het over heeft.

Het is dit cruciale onderdeel van Mako's denken en werk dat hem een tijdlang bepaald heeft bij de tranen van Jezus die huilt bij het graf van Lazarus. Deze tranen, herinnert hij ons, waren strikt genomen 'onnodig'; in menselijke termen waren ze tijdverspilling, omdat Jezus wist dat Hij op het punt stond zijn vriend uit de dood op te wekken. Maar Mako blijft bij het perspectief van de kunstenaar: door Jezus' tranen heen zou het nieuwe leven geboren worden, net zoals Maria Magdalena door haar tranen heen de opgestane Jezus zag. Hier komt het belangrijke thema van de klaagzang aan de

orde: de klaagzang van Jezus, de klaagzang van de Geest in Jezus' volgelingen, die kijken naar de wereld in haar nog steeds kapotte staat en zich inzetten om daarin werkelijke tekenen van een Nieuwe Schepping te creëren, tekenen vol schoonheid en barmhartigheid; en, zou Mako zeggen, de klaagzang van God zelf.

Mako leunt hier zwaar op verschillende hedendaagse 'makers': de dichters Emily Dickinson en T.S. Eliot (wiens *Four Quartets* Mako jarenlang bij zich gedragen heeft, net zoals ik zelf vaak gedaan heb, en waar hij in zijn geval op teerde tijdens de donkere dagen na 9/11), de kunstenaars Vincent van Gogh en Mark Rothko. (Boven hen uit torent, realiseren we ons steeds meer, de muziek van J.S. Bach.) Hier raakt hij aan de poëzie van de Ier Micheal O'Siadhail, wiens boek *The Five Quintets* Eliots project naar een andere dimensie en in een heel andere modus tilt en die, net als Mako, voortdurend voorwaarts jaagt, door de diepten van het verdriet heen de vreugde van een Nieuwe Schepping binnen. 'De Nieuwe Schepping,' schrijft Mako, 'vult de scheuren en barsten van ons kapotte, versplinterde leven, en er schijnt, al is het maar heel even, een gouden licht doorheen dat ons herinnert aan de overvloed van de wereld die God geschapen heeft en die God opnieuw, door ons heen, zal scheppen.'

Waar het voortdurend om gaat is dat de Nieuwe Schepping, die begon toen Jezus zelf uit de dood werd opgewekt, het ware leven van Gods komende nieuwe eeuw is, dat al zichtbaar wordt in juist dat gouden licht dat erdoorheen schijnt – in de kunst, in het breken van het brood, in de hele missie van de kerk. Die missie, suggereert Mako, zorgt voor een omkering van de reisrichting van de pelgrims die 'opgaan' naar Jeruzalem: we krijgen de opdracht om 'af te dalen' naar de plekken waar de wereld nog steeds duister is, om 'de tranen van Christus' de wereld in te dragen. Mako noemt dit de 'Lazaruscultuur': het brengen van de Nieuwe Schepping op de plekken waar de wereld pijn lijdt. De scène in Johannes 11 en 12 blijft krachtige beelden opleveren: Maria's nardus, uitgegoten in overvloedige vrijgevigheid, 'was het enige aardse bezit dat Jezus met zich meenam naar het kruis'.

Ik schrijf dit midden in de vastentijd. Mako's overdenkingen bieden een wijs, vruchtbaar denkkader voor de vastentijd, steeds voor-

uitkijkend naar Pasen, maar ook altijd bereid om in de duisternis te wachten op het nieuwe aanbreken van schoonheid en barmhartigheid. 'Er is geen sprake van kunst,' schrijft hij, 'als we niet bereid zijn om te wachten op het drogen van de verf'; en hetzelfde geldt voor het leven door de Geest. Als wij geloven dat wat we hier en nu in de kracht en de Geest van Jezus' opstanding doen, werkelijk deel uitmaakt van Gods geweldige, overvloedige toekomst, is dat een oproep om ons de deugd en de discipline van het geduld eigen te maken.

Dit opmerkelijke boek geeft blijk van die deugd en moedigt ertoe aan. Het houdt ons een visioen en een roeping voor: het visioen van Gods Nieuwe Schepping die verschijnt doordat wij delen in de tranen van Christus, en de roeping om 'makers' te zijn op elk denkbaar terrein, terwijl we ons ambacht leren van de Meester zelf. 'Als wij maken,' schrijft Fujimura in de loop van het boek, 'roepen we de overvloed van Gods wereld op in de realiteit van de schaarste om ons heen.' Dit is ware theologie. Het verklaart ook waarom 'maken' in deze zin een centrale, in plaats van een perifere, rol speelt bij het aanbieden van het evangelie aan een wereld die er niet klaar voor is. Dit boek opent een bezielend vergezicht op de schoonheid en barmhartigheid van God, en nodigt ons uit om deel te nemen aan het feestmaal.

TOM WRIGHT

DE GEWIJDE KUNST VAN HET SCHEPPEN

Als mensen mij vragen: ‘Wanneer kwam jij erachter dat je kunstenaar was?’, is mijn reactie dat ik al kunstenaar ben zolang ik me herinner. Mijn moeder heeft een schilderij bewaard dat ik maakte toen ik drie jaar oud was. Vele jaren later, nadat ik mezelf als kunstenaar gevestigd had, verbaasde ik me erover dat er precies dezelfde kleuren en bewegingen in zitten als waar ik nu om bekend sta. De reis van een kunstenaar begint bij de conceptie, en misschien zelfs lang daarvoor.

Psalm 139:13-14 herinnert ons eraan: ‘U was het die mijn nieren vormde, / die mij weefde in de buik van mijn moeder. / Ik loof U om het ontzaglijke wonder van mijn bestaan, / wonderbaarlijk is wat U gemaakt hebt.’ Misschien ben ik al voor de eeuwigheid gezien en geschapen als kunstenaar, in navolging van God, de Scheppingskunstenaar. Mijn identiteit is geworteld in de oorsprong van de schepping en in die liefdevolle blik van de Schepper, die in ons een ‘grotere liefde’ waarneemt voordat wij ons daar ook maar bewust van worden: de creatieve neiging om de toekomst vorm te geven.

Mijn vroegste herinnering is visueel: ik ben anderhalf jaar oud, word net wakker uit een ochtendslaapje en vanuit mijn slaapkamer- raam zie ik mijn broer op weg naar de peuterspeelzaal in onze woonplaats in Zweden. (Ik ben geboren in Boston, maar voordat we naar Japan verhuisden voor onze vervolgopleiding heb ik een tijd in Zweden doorgebracht.) Ik herinner me nog de kleuren van de gordijnen

en van de Zweedse vlag in het heldere ochtendlicht. Er is me verteld dat het schilderij dat ik later in Japan maakte een echo van die kleuren was.

Wanneer ik als kind iets schilderde, voelde het alsof er een elektrische lading door me heen ging, waarvan de energie resoneerde over het oppervlak van het papier. Ik dacht dat iedereen die ervaring had, maar toen ging ik naar de middelbare school (inmiddels in New Jersey). Daar bleek dat jongens die een potje voetbal speelden dat soort ervaringen helemaal niet hadden – het zien van de schoonheid van de wereld om ons heen of de visuele patronen in de beweging van het gras in het herfstlicht. Ik wilde geen buitenbeentje zijn en daarom hield ik dergelijke gedachten voor mezelf. Maar deze creatieve ontdekkingsmomenten leken me heilig, zelfs al had ik er niet echt vat op.

Tijdens mijn studie aan Bucknell, de universiteit van Lewisburgh in Pennsylvania, besloot ik dat deze persoonlijke gedachten over mijn visuele ervaringen opgetekend moesten worden. Maar ik wist nog steeds niet precies waar deze energiegolven vandaan kwamen. Ik wist dat dit een gave was, dat het niet uit mezelf voortkwam. Ik had het idee dat William Blake in zijn geïllumineerde manuscripten iets tot uitdrukking gebracht had wat hier erg op leek. Daarom bestudeerde ik Blake, en daarnaast kunst en diergedrag, en deed ik ook een minor in creatief schrijven.

Pas later in mijn leven zou ik kennismaken met het christendom. De reis begon als een minuscuul stroompje water uit een kraan; druppel na druppel, via literatuur en kunst, via belangrijke relaties, en via scheppen en maken. Ik had het gevoel dat ik een eerbetoon gaf aan de bron van de schoonheid en de poëzie in de wereld. Het duurde een tijd voordat ik dat wat ik ervoer in verband bracht met de boodschap van het christendom. Nu ik nadenk over de centrale boodschap van de Bijbel, is het eigenlijk verbazingwekkend dat het zo lang geduurd heeft. Deze discrepantie is een van de redenen waarom ik dit boek schrijf.

Ik begrijp nu wat ik als kind niet begreep: dat ik, telkens wanneer ik iets creëerde en die elektrische lading voelde, de heilige Geest ervoer.

In dit boek onderzoekt de wereldberoemde kunstenaar Makoto Fujimura de essentiële, maar vaak onderschatte rol van creativiteit in het christendom. In dit boek, dat is ontstaan na dertig jaar schilderen en creëren in zijn atelier, zet Fujimura uiteen hoe zijn artistieke proces ten diepste theologisch van aard is, doordrenkt van gebed en verering. Hij benadrukt dat iedere creatie een spirituele daad is die ons inzicht verschaft in de diepte van Gods genade. Het boek put uit diverse bronnen, van de Bijbel tot T.S. Eliot en de Japanse Kintsugi-techniek, en biedt een nieuwe kijk op het christelijk geloof.

Makoto Fujimura is een invloedrijke hedendaagse kunstenaar die traditionele Japanse schildertechnieken met moderne expressie combineert. Zijn kunst verkent diepe spirituele thema's, weerspiegelt zijn christelijk geloof en wordt wereldwijd tentoongesteld.

'Makoto Fujimura is de zeldzame kunstenaar wiens leven dezelfde zuiverende en stimulerende kracht heeft als zijn werk. Dit boek brengt die twee elementen – leven en kunst – nog dichter bij elkaar.'

- CHRISTIAN WIMAN

'Makoto Fujimura vormt voor mij een ware inspiratie. In dit schitterende boek behandelt hij met een serene en ontroerende eloquentie de vraag naar kunst en geloof en hun harmonie.'

- MARTIN SCORSESE



KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4058 2 • NUR 700



9 789043 540582